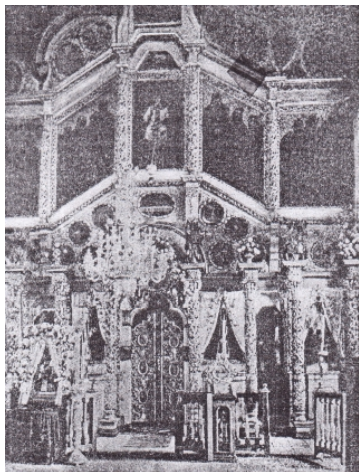

Додатки

Світлина № 1 «Старий український іконостас Брусилівської замкової Воскресенської церкви».

Світлина № 2 «Український церковний стиль. Воскресенська замкова церква в м. Брусиліві, збудована 1711-1738 рр».

Світлина № 3 «Московський синодальний стиль. Вознесенська церква в м. Брусиліві, збудована 1846 року замість погорілої старої українського стилю».

Отримано: 20.05.11 р.

УДК 2-23=161.2:2-7(477)(09)

Степан Ярмусь

Колегія Св. Андрія, Вінніпег (Канада)

ПЕРЕСОПНИЦЬКЕ ЄВАНГЕЛІЄ В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВИ Й УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

У статті йдеться про ранні переклади Св. Письма на українську мову взагалі і Пересопницьке Євангеліє 1561 р., зокрема.

Ключові слова та словосполучення: розмовна мова, власна культура, національні почуття.

«Пересопницьке Євангеліє» (користуюся тут формою середнього роду) один з ширше відомих перекладів Св. Письма українською народною мовою. Переклад цей був започаткований 1556 року в монас-

тирі (село Двірці на Львівщині), а закінчений в Пересопниці на Волині 1561 року. Переклад цей - документ особливого релігійного значення, а також культурологічного, — особливо як документ розговорної мови того часу. Примірник його — згідно із заміткою видавців «Українського Радянського Енциклопедичного Словника», виданого 1967 року, - зберігається в бібліотеці Академії Наук в Києві. Знаємо, що частину бібліотеки Національної Академії Наук було спалено 1964 року. Тоді згоріло понад 600.000 томів нашого культурного капіталу, але коли видавці згаданого словника 1967 року занотували, що оригінал зберігається в бібліотеці Національної Академії Наук, то там він, ймовірно, знаходиться й досі.

Попри те, що цей переклад вважається унікальним, - він не був чимось несподіваним. У нас був вже переклад т.зв. «Остромирового Євангелія» з 1056-1057 років. А Св. Константин, брат Мефодія, в Херсонесі бачив Євангелію і Псалтир, що були «руськими письменами», писані ще 861 року. Тому переклад «Пересопницького Євангелія», справді, не був несподіванкою.

Український народ офіційно християнізувався 988 року. А ту свою нову віру виявляв різними формами Богопочитання, що основувалися особливо на Євангелії і включали приписані частини цієї Євангелії як читання в кожній його формі. Тому переклади тих частин мусили вже тоді бути. Переклади ті могли бути відповідальністю Єпископів та Священників, хоч вони не збереглися.

Тут ще раз констатую, що всі акти православного Богопочитання — всі Богослужби і всі Таїнства, — невідмінно включають читання Св. Євангелії. А це говорить про те, що переклади тих частин Євангелії мусили бути від самих початків християнізації нашого народу.

Значення тих перекладів, вірніше, аспекти того значення грандіозні, просто безмежні як у межах духу й розуму, — релігії і культури, — так і в межах науки та людського життя зокрема.

Але, щоб те значення мало якусь реальну вартість, - його треба визнати, знати, розуміти й пристосовувати до нього реальне життя. Тобто, те значення треба активізувати, інакше саме знання про нього — це те саме, як каже Апостол Яків, що й віра, коли вона без діл, — мертва вона (Яків 2:17). Так, отже, й усвідомлення того значення, без активізації його, не має реальної сили.

Що ж до нас, то ми, українці (колись русичі), не якась там універсальна примха, бо нам захотілося бути українцями. Ми — народ, якого формували й кормили сили природи: наша земля, наші гори, наші ріки, наш клімат, рух/плав тих рік на південь, спів наших птиць й міграція їх у загадковий вирій, навіть нахил нашої землі, — все це віками формувало нас. Я не вибирав і не вибрав свого українства. Зовсім ні! Українство, кажу, формувало мене, як і взагалі мою і нашу історичну долю. І в історії ми не марнували свого призначення. Ми віками рятували і врятували Європу і її цивілізацію від нападу Азії, хоч світ того не хоче знати. Але це знав Святіший Папа Іван Павло. І коли він відвідував Україну 2001 року, то, прощаючись з нею на летовищі у Львові, сказав: «Дякую тобі, Україно, що ти своєю невтомною і героїчною боротьбою з наїзниками боро-

нила Європу». Але він не перший так сказав. Так дякував козакам, за їхню перемогу над турками під Віднем 1683 року спеціальним Молебнем вічності Папа Інокентій XI 2 лютого 1684 року.

Це дуже важливо нам усвідомлювати і знати. Були часи, століття, коли ми рятували Європу, коли ми боронили західну цивілізацію. Правдаю є ще й таке: Конституціональний лад світові дав наш Гетьман Пилип Орлик, на який взорувалися творці Конституції Сполучених Штатів Америки.

Тепер подумаймо про реальне значення того всього. Подумаймо, хто ми є і чим/яким повинні бути? Ми ж в історії оборонили європейську цивілізацію перед загрозою Азії. Тому, коли Св. Отець папа Іван Павло дякував Україні, — він не жартував. Він знав нас, знав нашу історію (а вдома навіть розмовляв українською мовою, бо його мати була українка). Тепер нехай його прославить Господь і його Католицька Церква!

Але мова про нас, українців. Один німецький обсерватор про нас раз сказав, що українці дуже добрі гравці футболу. Але коли вони підгонять «м'яча до брамки, — їм не хватає хисту загнати його до цілі. Так судять нас. До того доля покарала нас феноменом, що його назвали тумівство, «туми». А туми — це особи, які готові легкодушно запродуватися чужим силам. Колись наші туми запродувалися татарам і заробляли собі канські ярлики. Тепер, новітні туми, запроднують свої голоси у виборах, запроднуються Москві за тимчасові привілеї. Тих тум знаходять серед духовенства, серед членів адміністрації, які запроднуються за тимчасові привілеї, а народові і державі завдають великої шкоди. Так ті модерні туми запродували свої голоси у виборах, вибирали до влади яничар/регіоністів, які готові запродувати долю своєї Батьківщини Москві і то навіки... Тепер таким запроданцям обіцяють астрономічні суми грошей! Ось на наших днях Олесю Донію, за перехід до Партії регіонів обіцяли 10 мільйонів доларів! Як це, звідки це? Хто готовий такі суми платити? Хто ними володіє? Певно, що тільки зрадлива й підступна Москва.

Тепер, якщо знайдеться хтось, що готовий запродатися за такі гроші, — таким цінності, які стали тут центром нашої уваги — не мають будь-якого значення. Для таких проголошуваний тепер «Русский мир», придумане Москвою російське «старше братство», що росіяни — старші брати українцям, приймаються легкодушно. Таких тумів/яничарів не турбує те, що все це — московський обман, підкуп, претенсії, дійсна брехня і все — нівечення тих цінностей, про які мова в даному випадку. А такі цінності, як «Остромирове Євангеліє» з XI століття, «Пересопницьке Євангеліє» з XVI століття, «Острозька Біблія» з XVI століття говорять багато про кращих з нашого народу — дійсних творців наших цінностей, а ці наші цінності великі.

Бритійський світ відзначає цього року 400-річчя появи англomовної Біблії, що вийшла з друку 1611 року. Але ось наша «Острозька Біблія» вийшла друком 30 років раніше, 1581 року. Крім того, в нас було вже «Пересопницьке Євангеліє» та інші, як про це сказано вище. Головного перекладача англomовної Біблії, Вільяма Тиндала (William Tyndale) спалили на кострі 1536 року. Його переклад «Нового Заповіту» спалили також. Але в нас таких диких вчинків не було.

Отже, як я вже зазначував раніше, в нас були переклади Св. Письма на розговірну мову від самих початків Християнства в Україні, бо його треба було в самих чинах Богопочитання та в Таїнствах. А про «Остромирове Євангеліє» з XI століття кажуть, що воно вже тоді було оправлене й оздоблене мініатюрними заставками й заголовними літерами (Див. «Український Радянський Енциклопедійний Словник», стор. 709).

Взагалі, тоді був такий час, коли Москви ще не було, — не було тоді ще мови про росіян, які пізніше почали претендувати, що вони — «старший брат» українців. А ми ж їх європеїзували, християнізували. Тепер вони кажуть нам, що ми до статусу церковної Автокефалії ще не досі, що наша історія і наша країна — то «Русский мир» і що росіянин, а не українець має втішатися привілеєм первородства на сході Європи. Але той росіянин появився на арені світу 200, або 300 років пізніше, — все ж гордо проголосив себе «старшим братом» українця. Це якось нагадує підкуп і підступ біблійного Якова, що підкупив голодного брата і обманув вже сліпого батька, щоб присвоїти собі стан первородства. Про це сказано в Біблії (а саме ім'я «Яків» в гебрійській мові означає підступний хитрун, обманець і т. ін. Це подається в поважних словниках).

«Остромирове Євангеліє» та «Пересопницьке Євангеліє» згадуються в советській літературі, але там у них бачать тільки мовознавче значення, все ж інше трактують як легенди.

Що ж стосується особливо «Пересопницького Євангелія», — воно появилось в такий час, коли «Священним Писанням» почали займатися широко. В нас воно стало центром уваги — як зазначено раніше — з потреб богослужбових, літургичних. В Західній Європі Священним Писанням почали займатися під впливом протестантизму.

В католицькому світі, де скрізь домінувала мова латинська, — там користувалися перекладом Єроніма (IV-V ст.), відомого як «Вульгата».

Протестанти скоро почали займатися перекладами Св. Письма на національні мови. Але згаданого раніше англійського перекладача Св. Письма, Вілліама Тиндала, засудили і спалили 1536 року за те, що він ніби наробив у своєму перекладі багато помилок, допускався неточностей. Хоч пізніше, у виданні т.зв. «Кінг Джеймс Байбел» (1611 року), домінує саме його переклад, і той переклад вважають найбільш достойним перекладом.

Що ж стосується перекладів Св. Письма на національні мови, то в тих перекладах часом допускаються таких курйозів, що на даний біблійний вислів додаються протилежні розуміння, поняття, отже, переклади. У наших перекладах, наприклад, вірш 127 псалма, що мало б означати, що жона твоя — щось як наріжний камінь дому твого, або продотворча основа дому твого, — подається простіше: «Жона твоя в кутах дому твого». Отже, тут нагода для всяких домислів, залежно від національного та культурологічного контексту.

Переклад «Пересопницького Євангелія» був виконаний розговірною мовою XVI ст. Його почав архимандрит Григорій в монастирі біля села Двірці, на Львівщині, 1556 року, але переклад був закінчений у Пересопниці на Волині 1561 року.

Мова перекладу — жива народна мова, - мова розговірна. Той час — то час популяризації Священного Писання серед народів. Тоді перекладами займалися всі. Наприклад, у нас відомий переклад Євангелії В. Тяпинського (1570 р.), Новий Заповіт Нагаєвського (1581 р.), — спонуки для тих перекладів, виходить, були вже не тільки літургічні; на увагу вже брали просвітлення благовістям Євангелії народних мас. І це діялося ...

Павло Алепський, подорожуючи по Україні в першій половині XVII століття, зауважив широку поінформованість українців, як пише він, навіть серед жінок, і обзнання в них з цариною Богослужень, особливо церковного співу. Все це треба ставити у відповідний контекст: сталося це випадково, чи були сили, які вели до цього?

У нас в той час просвіта була вже вкоріненою традицією. Певно, що й «Пересопницьке Євангеліє» позначувалася на релігійно-духовній свідомості людей і то в особливий спосіб. Зовсім правдоподібно, що «Пересопницьке Євангеліє» домінувало у вишколені духовенства. А ті, в свою чергу, навчали того навіть малих дітей.

Тепер зовсім спокійно можна сказати, що в народі, духовно-культурного рівня українського, такі явища, як «Пересопницьке Євангеліє», — не є ніяка несподіванка. Вони мусили явитися і появилися. Для ілюстрації того, я наведу один розділ з моєї книжки «Дещо з нашого історичного досвіду» — розділ «Досвід з царини культури і книжної науки». Той розділ довгенький, але думаю, що він тут конче потрібний.

IV. Досвід з царини культури і книжної науки.

Хто читав мою «Вісь духовної орієнтації українця» (в книжці “Духовність українського народу”. — Вінніпег: Інститут Дослідів Волині, 1983), або студію професора Олега Підгайного про походження Києва, тому ясно, що історія нашого народу сягає далеко далі в старовину, як про це загально мислиться. Бо, згідно з даними, які я наводжу, наші предки мали майже регулярні стосунки з Візантією, починаючи десь від IV століття; ранні візантійські документи також говорять про росів, про їхні походи на Візантію тощо (див. моя згадана праця стор. 470) тощо.

Щодо походження міста Києва, то, згідно з археологічними даними, проф. О. С. Підгайний приходить до заключення, що Київ був оснований десь за час II і I століття до народження Христа (Дивись його статтю «Походження Києва». — Вісник СКВУ. — Ч. 1 (10), 1982). А грецькі колоністи почали появлятися на українських берегах Чорного моря ще з VII століття до нашої ери (С. Мішко. Нарис ранньої історії Руси-України. — Нью-Йорк-Торонто-Мюнхен: Українське Історичне Товариство. — 1981. — С. 36). Отже, й стосунки наших далеких предків з греками, треба вірити, мусили початися далеко раніше, як це припускається. Коли греки з давен-давна мали письмо і мали добре розвинену писемну культуру, - очевидно, що й наші предки знали про це явище, — і вже хоч би тільки завдяки їх стосункам з греками (Я, особисто, не дуже охочий пов'язувати появлення явищ культури із зовнішніми впливами, бо вважаю, що дані культурні яви-

ща можуть появлятися серед людей незалежно від посторонніх впливів; багато бо з них являються висновком і продуктом певного рівня культурного розвитку народів. Що ж до впливологів, то вони часом доходять до абсурду. Наведу приклад: мені одного разу доводилося слухати доповідь науковця-спеціаліста про «Слово про Ігорів похід». Доповідач втратив половину часу своєї доповіді на докази геніальності автора «Слова». Доказавши цю геніальність, доповідач почав шукати зразків, якими міг покористуватися наш геніальний автор, складаючи своє «Слово». Я не думаю, що генієві конче потрібні якісь зразки, або що він може творити тільки під впливом якогось іншого твору) могли розвинути писемну культуру. По суті, виходить, що вона в нас справді була ще до місії братів Костянтина й Мефодія, що ніби перші принесли нам слов'янське письмо. Навпаки, документальні дані є на те, що коли Костянтин був 860-861-го року в Херсонесі, то там він знайшов Євангелію та Псалтиря, - «руськими письменами» писані (Див. : Проф. Д-р Огієнко. Повстання азбуки й літературної мови в слов'ян. — Вид-ня 2-ге. — Вінніпег : Інститут Дослідів Волині; «Слов'янське письмо перед Костянтином». — Там же, стор. 22-36; 54-68). Виходить, що в нас було своє письмо далеко до Першого Хрещення Русі 861 р., бо зверхник «скитських ченців» переписувався з африканцями ще в VI стол. (Hans Lietzmann, *Mass and Lord's Supper — A Study of the History of Liturgy.* — Leiden E. J. Brill, 1978. — Р. 3). А як було письмо, то була й книжна культура. Інакше Іларіон I в своїм «Слові про Закон і про Благодать» не міг би був сказати, що йому сучасні русичі — це ті, що вже «доволі наситилися книжною насолодою» («Слово про Закон і про Благодать». — У кн. Митр. Іларіон Українська церква. — Вінніпег: Консисторія УГПЦК, 1982. — С. 346).

За часу Володимира Великого письменність і книжна освіта вважалася настільки важливою, що Володимир насилу збирав дітей до шкіл, щоб навчати їх саме цієї книжної освіти й культури (Там же. — С. 78).

Ми вже чули, як поважно про «книжну насолоду» говорив Іларіон I десь у 30-х чи 40-х XI століття. А тридцять років по цьому, в Збірнику Святослава з 1076 р. «книжне читання», тобто книжну культуру й освіту, ставилося так високо, що там поставлено категоричне твердження: «Добро є, браття, книжне читання, тим більше всякому християнинові: щасливі бо каже ті, котрі бажають його свідоцтва, — всім серцем знайдуть його» (М. Возняк. Історія української літератури. — Львів, 1920 р. — Т. I. — С. 76).

Так розвивалася ця традиція за Княжої Русі, так вона пізніше підтримувалася діяльністю братств, а за Козаччини книжна освіта вже охоплювала весь український народ, - на велике диво мандрівниками чужинцям. Арабський подорожній Павло Алепський оглянувши Козацьку Україну 1653 р., у своїх споминах написав, що на Україні «люди вчені, любуються в науках та законах, вони гарні знавці риторики, логіки і всякої філософії. У них там розглядають всякі поважні питання... Починаючи з Рашкова, по всій козацькій землі дивний та гарний факт спостерігали ми: всі вони, за малим винятком,

грамотні, навіть більшість їхніх жінок та дочок уміють читати і знають порядок служб церковних та церковні співи; священники навчають сиріт і не дають їм тинятись неуками по вулицях... А дітей у них більше ніж трави, і всі вони вміють читати, навіть сироти» (Зведення цих висловів Павла Алепського, що подорожував по Україні 1653 року зо своїм батьком Макарієм, Патріархом Антіохійським, наводжу з праці проф. І. Огієнка *Українська Культура* : вид. 3-тє. — Вінніпег: Т-во Волинь, 1970. — С. 32-33).

І так в усі часи. Навіть за часів великої Руїни, коли наш народ був повно уярмлений силами Москви, просвіта нашого народу продовжувалася силами мандрівних учителів, т.зв. «дяків-пиворізів», поки цариця Катерина не припинила і їхнього руху спеціальним указом з 1783 року (Див. мою ст.: «Мандрівні дяки-пиворізи». — Календар Рідна Нива на 1974 рік. — С. 108-116). У русі мандрівних учителів бували кращі сини українського народу, як ось філософ Григорій Сковорода, композитор Артем Ведель, багато студентів Києво-Могилянської Академії і ін. шкіль.

Тут варто зазначити, що стара українська традиція мандрівного учительства була відроджена і сильно позначилася за піонерських часів у просвітянському русі учителів у Канаді; але традицію це чомусь пов'язують з утопійним народовством (навіть з російською толстовщиною), яке по душі було нам чужим рухом. Народовство, особливо галицьке, було антиклерикальне, а релігійними ідеями послуговувало лише про людське око, задля простих людей... Це була прийнята народницька практика, на що, між іншим, звертав увагу італійський дослідник Франко Вентурі (Franco Venturi, *Roots of Revolution* (New York: The Universal Library, Grosses & Dunlap, 1966), p. 309).

Багато-чого на ниві української культури припинили й знищили наші поневолювачі, а особливо вони душили гін нашого народу до освіти. Проте рух до освіти в нас сильно проявився у феномені товариств «Просвіти», який живе по сьогоднішній день. А книжна культура навіть святкується щороку в місяці жовтні, що і є в нас «місяцем книжки».

Оце наш історичний досвід, досвід високої культури й книжної освіти, — досвід, який залишив на нашому народному організмі незнищені позначення.

Завдяки своїй природній вдачі й любові до правди і науки, українці являються високо обдарованими людьми. Нещастя ж наше полягає лише в тому, що дуже мало з наших талановитих людей мають змогу нормально творчо проявлятися; в самому нашому середовищі немає можливостей на те. Ті ж, які знаходять можливість на творче самовиявлення десь інакше, роблять це поза нашим середовищем... Там часто і загублюються.

Отож бачимо, що ми маємо багату історію, багату спадщину, маємо своє ім'я, маємо свій історичний досвід, маємо свою культуру, свої культурні надбання, - маємо все! Але нашим нещастям стало те, що наші окупанти насильством, обманом, підкупамі вбили в багатьох з нас віру в самих себе; серед нас розвинувся феномен зрад-

ництва, тумівство. Туми легко запроднуються, стають проти себе самих і так стають рабами своїх поневолювачів, брехливих обманців.

Феноменом тумів займався професор Іван Огієнко і ще 1916 року написав поему «Туми», яка була видана брошурою в Парижі 1947 року.

А «Пересопницьке Євангеліє»? Хоч воно важливе явище, проте не унікальне і не несподіване в українському світі. Хоч тепер треба молитись, щоб воно збудило національні почування і національну гордість серед сучасних тумів і допомогло їм стати такими, якими їм належить бути!

Тепер ось Господь дав нам незалежність без пролиття краплі крові. І тільки ми самі можемо її занедбати. Тому я кликав і буду кликати: «Геть від Москви! Геть від Москви, якою б вона не була! Стара, чи модерна, біла, чи червона, православна, чи атеїстична, в обіймах Януковича, чи ні, — геть від Москви!!! І то навіть ради таких цінностей, як «Пересопницьке Євангеліє».

The article is about the earliest translations of Scripture into Ukrainian in general and Peresopnitske Gospel 1561

Key words and word-combinations: spoken language, its own cult-ra, national feelings.

Отримано: 4.04.2011 р.